

■ Τεροῦ Νικολάου Καβάσιλα (†)

Ἑρμηνεῖα τῆς Θείας Λειτουργίας*

Μέρος Α΄.

Πρόλογος

Ἡ Θεία Λειτουργία ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῆς ὀρθόδοξης λατρείας. Ἐῖναι τὸ μεγαλύτερο Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας μας, τὸ Μυστήριον τῆς Παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἀνάμεσά μας. Γι' αὐτὸ καὶ παραμένει πάντα ἡ μοναδικὴ ἐλπίδα ἀληθινῆς ζωῆς γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Στὸν πνευματικὸ χῶρο τῆς Θείας Λειτουργίας μᾶς εἰσάγει ἀριστοτεχνικὰ ὁ ἱερός Νικόλαος Καβάσιλας, μέγας μυστικὸς θεολόγος καὶ κορυφαῖος θεωρητικὸς τῆς λειτουργικοπνευματικῆς ζωῆς, ὁ σημαντικότερος ἐκπρόσωπος τοῦ ὀρθόδοξου ἀνθρωπισμοῦ τοῦ 14ου αἰῶνα.

Γεννήθηκε στὴν Θεσσαλονίκη γύρω στὰ 1322. Ανατράφηκε χριστιανικὰ ἀπὸ τὴν εὐσεβῆ μητέρα του, ποὺ μετὰ τὴν χηρεία της (1363) ἔγινε Μοναχή, διδάχθηκε τὰ ἐγκύκλια γράμματα ἀπὸ τὸν λόγιον θεῖο του Νεῖλο Καβάσιλα, ποὺ ἀργότερα ἀναδείχθηκε σὲ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης (1361-1363), καὶ καλλιιεργήθηκε πνευματικὰ μέσα στοὺς ἡσυχαστικὸς κύκλους τῆς γενέτειράς του, ποὺ διευθύνονταν ἀπὸ τὸν μαθητὴ τοῦ Ὁσίου Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτη Ἰσίδωρο, τὸν κατοπινὸ οἰκουμενικὸ πατριάρχη (1347-1349).

Γιὰ ἑπτὰ περίπου χρόνια (1335-1342) σπούδασε στὴν Κωνσταντινούπολι φιλοσοφία, θεολογία, ρητορική, νομική, μαθηματικὰ καὶ ἀστρονομία.

Στὴν πατρίδα του βρέθηκε πάλι στὰ χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κυριαρχίας τῶν Ζηλωτῶν (1342-1349), παίρνοντας ἐνεργὸ μέρος στὶς πολιτικὲς ζυμώσεις, καθὼς καὶ στὰ 1363-1364 γιὰ οἰκογενειακὲς

υποθέσεις. **Τ**ὸ ὑπόλοιπο καὶ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του τὸ πέρασε στὴν Βασιλεύουσα, ὅπου, πέρα ἀπὸ τὴν ἐνασχόλησή του μὲ τὰ κοινὰ πράγματα –κοντὰ στ’ ἄλλα διετέλεσε καὶ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννη ΣΤ’ Καντακουζηνοῦ (1347-1355)–, ἐπιδόθηκε σὲ περαιτέρω μελέτες καὶ στὴν συγγραφή. **Τ**ελικά, πάντως, ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια καί, καθὼς φαίνεται, ἔγινε Μοναχός, ἴσως καὶ Κληρικός. **Κ**οιμήθηκε εἰρηνικά μετὰ τὸ 1391, πιθανότατα στὴν Μονὴ τῶν Μαγγάνων.

Στὴν τελευταία καὶ ὄριμη περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ ἱεροῦ Καβάσιλα ἀνήκουν τὰ δυὸ κύρια πνευματικά του ἔργα, «*Εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν*» καὶ «*Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*», ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ λαμπρότερα κείμενα τῆς χριστιανικῆς γραμματείας. **Μ**ιὰ σύνθεση ἐκλεκτῶν ἀποσπασμάτων τοῦ πρώτου, σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση, παρουσιάζεται στὶς ἐπόμενες σελίδες.

Ο θεόπνευστος λόγος τοῦ ἱεροῦ Νικολάου Καβάσιλα ἀνοίγει τὰ πνευματικά μας μάτια, κάνοντάς μας ἱκανοὺς νὰ πλησιάσουμε μὲ αἴσθηση ψυχῆς τὴν θεῖα Λειτουργία καὶ νὰ γίνουμε οὐσιαστικοὶ συμμετέχοι τῆς, ὄχι παθητικοὶ θεατὲς τῆς. **Ἔ**τσι θὰ μπορέσουμε νὰ ἀνταποκριθοῦμε μὲ ἐπίγνωση στὸ εὐφρόσυνο κάλεσμα ποὺ ἡ μητέρα μας Ἐκκλησία ἐπαναλαμβάνει σὲ κάθε εὐχαριστιακὴ τῆς σύναξη: «*Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος*».

Προοίμιο

Ἔργο τῆς θείας Λειτουργίας εἶναι ἡ μεταβολὴ τῶν δώρων ποὺ προσφέρουν οἱ πιστοὶ –τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου– σὲ Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ. **Κ**αὶ σκοπὸς τῆς εἶναι ὁ ἁγιασμὸς τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν Θεῖα Μετάληψη ἀποκομίζουν τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν τους, τὴν κληρονομία τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν καὶ κάθε πνευματικὸ ἀγαθό.

Σ’ αὐτὸ τὸ ἔργο καὶ τὸν σκοπὸ συμβάλλουν οἱ προσευχές, οἱ ψαλμοὶ, τὰ ἁγιογραφικὰ ἀναγνώσματα καὶ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ τελοῦνται καὶ λέγονται στὴν διάρκειά τῆς Λειτουργίας. **Μ**έσα σ’ αὐτὰ εἶναι σὰν νὰ βλέπουμε σ’ ἓναν πίνακα ζωγραφισμένη ὀλόκληρη τὴν Ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τῆς. **Γ**ιατὶ ὁ Καθαγιασμὸς τῶν Δώρων, ἡ ἴδια δηλαδὴ ἡ θυσία, διακηρύσσει τὸν Θάνατο, τὴν Ἀνάσταση καὶ τὴν Ἀνάληψή Του, καθὼς τὰ δῶρα αὐτὰ μεταβάλλονται στὸ ἴδιο

τὸ Σῶμα τοῦ Κυρίου, σ’ αὐτὸ ποὺ σταυρώθηκε, ἀναστήθηκε καὶ ἀναλήφθηκε. **Ὅ**σα προηγοῦνται τῆς θυσίας, φανερώνουν τὰ γεγονότα ποὺ ἔγιναν πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Κυρίου, δηλαδὴ τὴν Ἐλευσί Του στὸν κόσμο, τὴν δημόσια ἐμ-

φάνισή Του, τὰ θαύματα καὶ τὴν διδασκαλία Του. **Κ**αὶ ἐκεῖνα ποὺ ἔπονται τῆς θυσίας, συμβολίζουν τὴν κάθοδο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στοὺς Ἀποστόλους, τὴν ἐπιστροφή τῶν ἀνθρώπων στὸ Θεὸ καὶ τὴν κοινωνία τους μαζί Του.

Οἱ πιστοὶ ποὺ ἐκκλησιάζονται καὶ συμμετέχουν σὲ ὅλα αὐτὰ μὲ προσηλωμένο τὸν νοῦ, γίνονται πιὸ σταθεροὶ στὴν πίστη, πιὸ θερμοὶ στὴν εὐλάβεια καὶ τὴν ἀγάπη τους πρὸς τὸν Θεό. **Μ**ὲ τέτοιες λοιπὸν διαθέσεις ἀξιῶνται νὰ πλησιάσουν καὶ τὴν φωτιὰ τῶν Μυστηρίων καὶ νὰ μεταλάβουν μὲ κάθε ἀσφάλεια καὶ οἰκειότητα.

Αὐτὸ εἶναι συνοπτικὰ τὸ νόημα τῆς Θείας Λειτουργίας. Ἄς τὴν ἐξετάσουμε τώρα ὅσο μπορούμε λεπτομερέστερα, ἀρχίζοντας μὲ ἐκεῖνα ποὺ τελοῦνται στὴν ἁγία Πρόθεση¹.

Ἡ Προσκομιδὴ

Τὰ τίμια δῶρα

Τὸ ψωμὶ καὶ τὸ κρασί ποὺ προσφέρουν οἱ πιστοὶ γιὰ τὴν Λειτουργία, καὶ τὰ ὁποῖα συμβολίζουν τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Κυρίου, δὲν τοποθετοῦνται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὸ Θυσιαστήριο γιὰ τὴν θυσία, ἀλλὰ πρῶτα τοποθετοῦνται στὴν ἁγία Πρόθεση καὶ ἀφιερῶνται στὸν Θεὸ σὰν δῶρα τίμια – αὐτὴ εἶναι πλέον καὶ ἡ ὀνομασία τους.

Προσφέρουμε στὸν Θεὸ ψωμὶ καὶ κρασί, γιὰτὶ αὐτὰ ἀποτελοῦν τροφή ἀποκλειστικὰ ἀνθρώπινη, μὲ τὴν ὁποία συντηρεῖται καὶ ἐκδηλώνεται ἡ ζωὴ μας. **Γ**ιὰ αὐτὸ καὶ πιστεύεται πῶς, ὅταν προσφέρει κανεὶς τροφή, εἶναι σὰν νὰ προσφέρει τὴν ἴδια τὴν ζωὴ. **Ἐ**πειδὴ λοιπὸν μὲ τὰ θεῖα Μυστήρια ὁ Θεὸς μᾶς χαρίζει τὴν αἰώνια ζωὴ, ἦταν φυσικὸ καὶ τὸ δικό μας δῶρο νὰ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο ζωὴ, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἀταίριαστη ἢ προσφορά μας μὲ τὴν ἀνταπόδοση τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ ἔχει κάτι συγγενικό. **Ἄ**λλωστε ὁ Κύριος παρήγγειλε νὰ τοῦ προσφέρουμε ψωμὶ καὶ κρασί, καὶ Αὐτὸς πάλι μᾶς ἀνταποδίδει «ἄρτον οὐράνιον» καὶ «ποτήριον ζωῆς». **Θ**έλησε νὰ τοῦ προσφέρουμε ἡμεῖς ἐφόδια τῆς πρόσκαιρης ζωῆς, καὶ Ἐκεῖνος νὰ μᾶς ἀντιπροσφέρει τὴν αἰώνια ζωὴ. **Γ**ιὰ νὰ φανοῦν ἔτσι ἡ Χάρη Του σὰν ἀμοιβὴ καὶ τὸ ἀμέτρητο Ἔλεος Του σὰν πράξη δικαιοσύνης.

Ἀνάμνηση τῆς σταυρικῆς θυσίας

Ο **Ἱ**ερεὺς, ἀφοῦ πάρει στὰ χέρια του τὸν ἄρτο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ κόψει τὸ ἱερὸ τμῆμα ποὺ θὰ μεταβληθεῖ σὲ Σῶμα Χριστοῦ, λέει: «**Ε**ἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». **Τ**ὰ λόγια αὐτὰ ἀναφέρονται σὲ ὅλη τὴν Λειτουργία καὶ ἀντα-

ποκρίνονται στην παραγγελία που ἄφησε ὁ Χριστός, ὅταν παρέδωσε τὸ Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας: **«Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν»** (Λουκ. 22:19).

Ἀλλὰ ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀνάμνηση; Πῶς θὰ θυμηθοῦμε τὸν Κύριο στὴν Λειτουργία καὶ τί θὰ διηγηθοῦμε γι' Αὐτόν; Μήπως ἐκεῖνα πού Τὸν ἀπέδειξαν Θεὸ παντοδύναμο; Ὅτι δηλαδή ἀνέστησε νεκρούς, χάρισε τὸ φῶς σὲ τυφλούς, πρόσταξε τοὺς ἀνέμους νὰ κοπάσουν, χόρτασε χιλιάδες ἀνθρώπους μὲ λίγα ψωμιά; Ὅχι, ὁ Χριστὸς δὲν ζήτησε νὰ θυμόμαστε αὐτά, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκεῖνα πού φανερώνουν ἀδυναμία, δηλαδή τὴν σταύρωση, τὸ πάθος, τὸν θάνατο. Γιατὶ τὰ πάθη ἦταν πιὸ ἀναγκαῖα ἀπὸ τὰ θαύματα. Τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ μᾶς προσκεντρῶν τὴν σωτηρία καὶ τὴν ἀνάσταση, ἐνῶ τὰ θαύματά Του ἀποδεικνύουν μόνο, ὅτι Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς Σωτήρας.

Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Ἱερεὺς πεῖ, «Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου...», προσθέτει ἐκεῖνα πού δηλώνουν τὴν σταύρωση καὶ τὸν θάνατο. Τεμαχίζει δηλαδή μὲ τὸ μαχαίρι τὸν ἄρτο, λέγοντας τὴν προφητεία: «Σὰν πρόβατο ὀδηγήθηκε στὴν σφαγὴ. Καὶ σὰν ἀρνὶ ἀμώμητο, πού παραμένει ἄφωνο μπροστὰ σ' αὐτόν πού τὸ κουρεύει, ἔτσι κι Αὐτὸς δὲν ἀνοίγει τὸ στόμα Του. Καταδικάστηκε σὲ ταπεινωτικὸ θάνατο καὶ Τοῦ ἀρνήθηκαν δίκαιη κρίση. Καὶ ποιὸς μπορεῖ νὰ μᾶς μιλήσει γιὰ τὴν καταγωγή του; Γιατὶ ἐξαλείφθηκε ἡ ζωὴ Του ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς» (Ψα. 53:7-8). **Καὶ ἀφοῦ ἐναποθέσει στὸ ἅγιο Δισκάριο τὸ ἱερὸ τμῆμα πού ἔκοψε (Ἄμνός), προσθέτει τὰ λόγια: «Θυσιάζεται ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ, πού παίρνει ἐπάνω Του τὴν ἁμαρτία τῶν ἀνθρώπων»** (πρβλ. 1ω. 1:29). **Μετὰ χαράζει πάνω στὸν Ἄμνὸ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ, δείχνοντας ἔτσι τὸν τρόπο πού ἔγινε ἡ θυσία: μὲ τὸ Σταυρό. Ὑστερα, μὲ τὸ μαχαίρι πού ἔχει σχῆμα λόγχης, κεντάει τὸν Ἄμνὸ στὸ δεξιὸ μέρος καὶ λέει: «Ένας ἀπὸ τοὺς στρατιῶτές Του τρύπησε τὴν πλευρὰ μὲ τὴν λόγχη». Καὶ χύνοντας μέσα στὸ ἅγιο Ποτήριο κρασί καὶ νερό, συμπληρώνει: «Καὶ ἀμέσως βγῆκε αἷμα καὶ νερό»** (1ω. 19:34).

Μνημονεύσεις τῶν ὀνομάτων

Ὁ Ἱερεὺς συνεχίζει τὴν Προσκομιδὴ. **Ἀφαιρεῖ** τώρα μικρὰ κομματάκια (μερίδες) ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους ἄρτους, καὶ σὰν δῶρα ἱερὰ τὰ τοποθετεῖ στὸ ἅγιο Δισκάριο, λέγοντας γιὰ τὸ καθένα: **«Εἰς δόξαν τῆς Παναγίας τοῦ Θεοῦ Μητρός»,** ἢ **«Εἰς πρεσβειάν τοῦ τάδε ἢ τοῦ τάδε Ἁγίου»** ἢ **«Εἰς ἄφρασιν ἁμαρτιῶν τῶν τάδε ζώντων ἢ τῶν τάδε τεθνεώτων».**

Τί σημαίνουν αὐτά; Εὐχαριστία στὸν Θεὸ καὶ ἱκεσία. Γιατὶ μὲ τὰ δῶρά μας εἴτε ἀνταποδίδουμε στὸν εὐεργέτη τὴν εὐεργεσία πού μᾶς ἔκανε εἴτε καλοπιάνουμε κάποιον γιὰ νὰ μᾶς εὐεργετήσῃ.

Ἔτσι καὶ ἐδῶ· ἡ Ἐκκλησία, μὲ τὰ δῶρα ποὺ προσφέρει στὸν Θεό, Τὸν εὐχαριστεῖ, γιατί στὰ πρόσωπα τῶν Ἁγίων Της τῆς δόθηκαν ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. **Καὶ** Τὸν ικετεύει νὰ δοθοῦν αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ καὶ στὰ παιδιά Της ποὺ ἀκόμα ζοῦν καὶ τὸ τέλος τους εἶναι ἀβέβαιο, καθὼς ἐπίσης καὶ σὲ ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν κοιμηθεῖ, ἀλλὰ μὲ ἐλπίδες ὄχι τόσο καλές καὶ σίγουρες. **Γι'** αὐτὸ λοιπὸν μνημονεῦει ὀνομαστικά πρῶτα τοὺς Ἁγίους, ἔπειτα τοὺς ζῶντες καὶ τέλος τοὺς κεκοιμημένους. **Καὶ** γιὰ τοὺς Ἁγίους εὐχαριστεῖ, ἐνῶ γιὰ τοὺς ἄλλους ικετεύει.

Κάλυψη τῶν τιμίων δώρων

Τα ὅσα εἰπώθηκαν καὶ ἔγιναν πάνω στὸν Ἄμνόν, γιὰ νὰ συμβολίσουν τὸ Θάνατο τοῦ Κυρίου, εἶναι ἀπλές περιγραφές καὶ σύμβολα.

Ὁ Ἄμνός παρέμεινε ἄρτος, μόνο ποὺ τώρα ἔγινε δῶρο ἀφιερωμένο στὸν Θεό, καὶ συμβολίζει τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ στὴν πρώτη Του ἡλικία. **Γι'** αὐτὸ ὁ Ἱερεὺς ἀναπαριστᾷ τὰ θαύματα ποὺ ἔγιναν στὸν νεογέννητο Κύριο στὴν φάτνη. **Βάζει** πάνω στὸν Ἄρτο τὸν λεγόμενο Ἀστερίσκο καὶ λέει: **«Καὶ νά, τὸ ἀστέρι ἦρθε καὶ στάθηκε πάνω ἀπὸ τὸν τόπο, ὅπου ἦταν τὸ Παιδί»** (Ματθ. 2:9). **Ἦστερα** σκεπάζει τὸ Δισκάριο καὶ τὸ Ποτήριο μὲ πολυτελῆ καλύμματα καὶ θυμιάζει. **Γιατί** ἀρχικὰ ἦταν συγκαλυμμένη ἡ δύναμη τοῦ Χριστοῦ, μέχρι τὸν καιρὸ ποὺ Αὐτὸς ἄρχισε νὰ θαυματουργεῖ, καὶ ὁ Θεὸς Πατέρας ἔδινε τὴν μαρτυρία Του ἀπὸ τὸν οὐρανόν.

Ἀφοῦ λοιπὸν ὀλοκληρωθεῖ ἡ Προσκομιδὴ, ὁ Λειτουργὸς ἔρχεται στὸ Θυσιαστήριο, στέκεται μπροστὰ στὴν ἁγία Τράπεζα καὶ ἀρχίζει τὴν Λειτουργία.

(Ἔπεται τὸ Μέρος Β')

(*) Ἡ Φωνὴ τῶν Πατέρων, ἀριθμ. 23, ἑκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Παρακλήτου, Ὡρωπὸς Ἀττικῆς. • **Ἐπιμέλ.** ἡμετ.

1. Ἁγία Πρόθεση: Εἰδικὸς χῶρος ποὺ βρίσκεται ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα, ὅπου τοποθετοῦνται (προτίθενται-πρόθεση) τὰ δῶρα ποὺ προσφέρουν (προσκομίζουν-προσκομιδὴ) οἱ πιστοὶ γιὰ τὴν θεία Εὐχαριστία. **Ἐδῶ** γίνεται ἡ ἀναγκαία προετοιμασία τους ἀπὸ τὸν λειτουργὸ Ἱερέα.